

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

3
XII

VYDAVATEĽSTVO
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
BRATISLAVA 1964

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlíšené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com
www.cejsh.icm.edu.pl
www.ceeol.de
www.mla.org
www.ulrichsweb.com
www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

Anna Kostková, K niektorým otázkam spôsobu života partizánov počas Slovenského národného povstania	339
Ján Michálek, Spomienkové rozprávanie o Slovenskom národnom povstani	397
Svetozár Švehlák, Prispevok k štúdiu partizánskych piesní	431
Lubica Dropová, Z baladickej tvorby viažucej sa k Slovenskému národnému povstaniu	448
Ján Michálek, K pôvodu partizánskej piesne <i>Tichá noc, tmavá noc</i>	454
Soňa Kováčevičová, Z histórie a kultúry dedín zapojených do Slovenského národného povstania	457
ROZHĽADY	
Konferencia o problematike dejín ľudovej kultúry na Slovensku	493
Docent dr. Viliam Pražák 75 ročný	526
Ester Plicková, Naivné umenie	527
Ján Mjartan, Ústredný archív pre dejiny poľnohospodárskeho náradia	529
Théodor Ghitań — Mihai Marina, Zprávy z 18. storočia o slovenských olejkároch a podomových remeselnikoch na území dnešného Rumunska	529
Elena Prandová, Prírastky v archívnom fonde NÚ SAV 1962—1964.	531
RECENZIE A REFERÁTY	
Ludové stavitelstvo a bývanie na Slovensku (V. Fröhle)	547
A. Polonec, Slovenské valašky, fokoše a čakany (V. Valentová)	550
Sborník Slovenského národného múzea, Etnografia 4 (J. Pátková)	551
Múzeum — metodický, študijný a informačný materiál (J. Podolák)	552
Vedecké práce Zemědělského muzea I—III (J. Podolák)	554
J. Ország-Vranecký, A měl sem já píščalenku (L. Leng)	555
V. Novák, Slovenská ľudska kultura (J. Podolák)	557
E. Deutschmann, Lausitzer Holzbaukunst (J. Mjartan)	558
F. J. Dockstader, Indian Art in America (J. Pátková)	559

СОДЕРЖАНИЕ

Анна Косткова, К некоторым вопросам уклада жизни партизанов во время Словацкого народного восстания	339
Ян Михалек, Рассказы из воспоминаний о Словацком народном восстании	397
Светозар Швеглак, Статья по изучению партизанских песен	431
Любица Дропова, Из балладического творчества в связи со Словацким народным восстанием	448
Ян Михалек, К происхождению партизанской песни <i>Тихая ночь, темная ночь</i>	454
Соня Kováčevičova, Из истории и культуры деревень участвовавших в Словацком народном восстании	457
ОБЗОРЫ	
Конференция по проблематике истории народной культуры в Словакии	493
Доц. д-р Вилиам Пражак, к его 75-летию	526
Эстер Пликовая, Наивное искусство	527
Ян Мяртан Центральный архив по истории сельскохозяйственных орудий	529
Теодор Гхитаи — Мигай Марина, Хроника 18 столетия о словацких разносчиках масла и ремесленниках (которые предлагали свою работу по домам-подомные) на территории теперешней Румынии	529
Елена Прандова, Пополнение архивного фонда Этнографического института 1962—1964 гг.	531
РЕЦЕНЗИИ и РЕФЕРАТЫ	547

INHALT

Anna Kostková, Zu einigen Fragen der Lebensweise der Partisanen in der Zeit des Slowakischen Nationalen Aufstandes	339
---	-----

Obálka: Kalište, okr. Banská Bystrica. Foto L. Borodáč 1962.

Frontispice: Nemecká, pomník Slovenského národného povstania. Foto L. Borodáč.

PRÍSPEVOK K ŠTÚDIU PARTIZÁNSKÝCH PIESNÍ NA SLOVENSKU

CONTRIBUTION À L'ÉTUDE DES CHANSONS DE PARTISANS EN SLOVAQUIE

SVETOZÁR SVEHLÁK

Národopisný ústav SAV Bratislava

Každé významné obdobie v dejinách národa zanecháva znateľné stopy aj v poetickej umeleckej tvorbe ľudu. V prostredí partizánskych jednotiek počas Slovenského národného povstania sa vytvárala špecificky vyhranená poetická a piesňová tvorba. O jej problematiku a osudy bol u nás v minulosti malý záujem. Roku 1959 vyšiel pre interné potreby osvetových zariadení sborníček 15 partizánskych piesní, zostavený Cyrilom Gálom,¹ ktorý bol prvým pokusom skupiny zberateľov publikovať partizánsku folklórnu tvorbu. Prof. dr. Andrej Melicherčík, ktorý vedie kolektívny výskum partizánskeho folklóru, prvý sa teoreticky zamyslel nad folklórnu tvorbou slovenských partizánov, mnoho ráz tak odlišou od tradičnej ľudovej kultúry. Myšlienky vyslovené A. Melicherčíkom² vysoko hodnotia slovanskí folkloristi a V. E. Gusev³ považuje prácu A. Melicherčíka za jeden z najlepších vedeckých rozborov tejto problematiky.

Ľudová tvorba partizánov, ako to ukazujú práce spomínaných autorov, ale i situácia v teréne, si zaslhuje zvýšenú pozornosť. Prozaické spomienkové rozprávanie príhod z Povstania už začína nadobúdať fabulárnu podobu. Z množstva udalostí a príhod sa traduje len určitý vybraný počet a tieto príhody sa začínajú viazať k niektorým najpopulárnejším postavám tohto obdobia. Podobne aj v piesňovej tvorbe ľudu začínajú udalosti z obdobia boja proti fašizmu znova zaujímať ľudových tvorcov. K piesňam, ktoré vznikli v Povstani, pribúdajú nové strofy. Vznikajú celé nové piesne ako spomienky na prežité udalosti.

Nie nadarmo a nie bez úmyslu zachytiť vo vojnových rokoch piesne vytvorené a spievané v prostredí partizánov usporadúvali sovietski folkloristi expedície do Orlovskej oblasti RSFSR, Minskej oblasti BSSR a do Polesia.⁴ Z tých istých dôvodov vydávajú v Bulharsku a v Juhoslávii už počas vojny spevníky partizánskych piesní.⁵ Táto práca sa u východných a južných Slovanov po skončení II. svetovej vojny ešte zintenzívňuje. Početné štáby vedeckých pracovníkov sa vydávajú do partizánskych oblastí a zapisujú a nahrávajú to, čo je v pamäti ľudu ešte živé. Výsledok týchto expedícií je neobyčajne bohatý. V Sovietskom sváze

¹ Cyril Gáll, *Bojom šumeli lesy*, Osvetový ústav, Bratislava 1959.

² Andrej Melicherčík, *Boj proti fašizmu za Slovenského národného povstania v ústnom podaní slovenského ľudu*. Slovenský národopis IX, 3, 1961, 358.

³ V. E. Gusev, *Partizanskaja narodnaja poezija u Slavian v gody vtoroj mirovoj vojny. Istorija, folklor, iskusstvo slavianskikh narodov*. Doklady sovetskoy delegacii. V meždunarodnyj sjezd slavistov. Moskva 1963, 291.

⁴ V. E. Gusev, c. d., 292.

⁵ V. E. Gusev, c. d., 292. A. Melicherčík, c. d., 362.

Obr. 1. Partizánska obec Čierny Balog, pohľad na časť, ktorá charakterizuje výstavbu obce zo začiatku 20. stor. Foto L. Borodáč, SUPSOP, 1960.

prikročili hneď k jeho publikovaniu, v Juhoslávii mali do r. 1959 folkloristi zapísaných viac ako 20 000 partizánskych piesní. Rovnako úspešné boli aj výskumné akcie vykonávané bulharskými bádateľmi.

Aj u nás otvorený boj proti okupantom oživil a zaktivizoval tvorivé sily ľudu. Pri hodnotení slovenskej partizánskej a piesňovej tvorby nebude možné zanedbať úlohu a účasť tvorivej osobnosti pri jej vzniku.

Ale, ako hovorí V. E. Gusev, „hoci je účasť osobnosti pri vytváraní ľudovej poézie neodškriepiteľná, jednako folklórnym dielom je len to, v ktorom individuálny tvorivý akt alebo improvizácia vytvárajú nie kanonicky nemenný autoriský text, ale sú východiskovým momentom aktívneho života diela v tvorivo ho prijímajúcim prostredí. Preto dielo individuálnej literárnej tvorby musí folklorista brať do úvahy potiaľ, pokiaľ mohlo predĺžiť svoj život v kolektívnej tvorbe alebo sa mohlo samostatne zmeniť na ľudovú pieseň, podrobiac sa väčšiemu či menšiemu tvorivému procesu alebo slúžiť za vzor pri vytváraní iných ľudových piesní“.⁶

V prostredí slovenských partizánov vznikali popri piesňových skladbách kolektívneho rázu i piesne a poézia profesionálnych umelcov ako aj piesne partizánskych autorov, ktoré však ľud prijal do svojho repertoáru a, ako neskôr ukážeme, zanedbáva ich autorstvo; skladby vytvorené ešte dnes žijúcim autorom považuje v prenesenom prostredí za svoje.

A. Melicherčík upozorňuje vo svojej štúdii, že slovenské partizánske piesne nemôžno študovať izolované od partizánskych piesní iných národov bojujúcich

⁶ V. E. Gusev, c. d., 302–303.

v Slovenskom národnom povstani, predovšetkým partizánskych piesní sovietskych. Slovenskí partizáni s obľubou preberali piesne od sovietskych partizánov, prekladali si ich, upravovali a dotvárali na naše pomery po stránke textovej i melodickej.⁷

Nadväzujúc na túto myšlienku i na postreh V. E. Guseva o neobyčajne úspešnom znovuzískaní popularity známej sovietskej piesne z čias občianskej vojny *Po dolínam i po vzgoriam* od skladateľa Oturova na slová S. Alymova, ktorej množstvo variantov vzniklo v období partizánskych bojov nielen u Rusov, Ukrajincov a Bielorusov, ale aj u Poliakov, Bulharov, Srbov, Chorvátov a Slovincov⁸, chceme upozorniť na zaujímavý fakt. Na Slovensku sme pri doterajších výskumoch okrem oficiálneho básnického prekladu textu S. Alymova, spracovaného Jánom Poničanom, zapísali 11 variantov tejto piesne, z ktorých mnohé sú úplne samostatnými básnickými skladbami na obľúbenú spoločnú melódiu. Základným spoločným znakom všetkých doteraz prístupných slovenských variantov je ich mobilizačný charakter a konkretizovanie formy boja proti fašizmu na výzvu vstupovať do jánošíkovských družín:

*Hor sa junač v hory lesy,
hor sa junač spod Tatier,
ukážme svoj hnev fašizmu,
čeliadke tej prekliatej.*

*Hor sa junač v hory, lesy,
za slobodu do boja,
jánošíkovské družiny
čoskoro už uderia.*

V závere piesne sa zdôrazňuje nevyhnutnosť kolektívnej súdržnosti a opäťovne nasleduje výzva:

*Preto každý plece k plecu,
prilož ruku k boju sám,
v jánošíkovských družinách
buď slovenský partizán.⁹*

Na inom mieste zaznie z piesne priamo výzva adresovaná najrevolučnejšej spoľočenskej triede, proletariátu.

*Fašistické hordy sa vrhajú,
pred nimi sa každý chráni,*

⁷ A. Melicherčík, c. d., 377.

⁸ Podwiński, *Pieśni Oddziałów Partyzanckich Zamojszczyzny*, 1944, 12. E. Dziebowaska, I. Dargiel, *Spiewnik Zastępowego*, Warszawa 1958, 266–267. E. Stoin, *Narodni partizanski pesni 1923–1944*, Sofia 1955, č. 45. N. Kaufman, *Pesni na blgarskoto rabotničesko dviženie 1891–1944*, Sofia 1959, č. 237, 238–239. R. Hrovatin, *Partizanska pesen*, Ljubljana 1953, 31. J. Župan, *Zbornik partizanskih pjesama*, Zagreb 1961, 69.

⁹ Pieseň bola publikovaná v Hlase ľudu, roč. 3, z mája 1942 ako pochod jánošíkovských družín. Je to doteraz najstarší datovaný zápis variantu tejto piesne z nášho územia:

*Hor sa junač v hory lesy
hor sa junač spod Tatier
ukážme svoj hnev fašizmu
čeliadke tej prekliatej.*

*Hor sa junač v hory lesy,
za slobodu do boja
jánošíkovské družiny
čoskoro už uderia.*

*Chlapci smeli, partizáni
k boju sú vždy hotovi,
pomôžu nám zahnať vraha
zvrhnúť ľudu okovy.*

*Preto každý plece k plecu
prilož ruku k boju sám
v jánošíkovských družinách
buď slovenský partizán.*

*do hôr v boj sa proletári,
staň sa každý partizán.¹⁰*

Popri mobilizačných motívoch sú to predovšetkým motívy oslavys hrdinstva a odvahy partizánov, ktoré tvoria sujety týchto piesní:

*Skalnou stepou, divočinou,
uháňa vpred ako laň,
s puškou v ruke, s ohňom v srdeci,
rozsieva smrť partizán.*

*Od Karpat s vetrom o závod,
ako kŕdle hladných vrán,
ziehajú sa gardy biele,
rozháňa ich partizán.¹¹*

V niektorých variantoch dostupuje dokreslenie myšlienky zobrazenia partizánov ako pomstiteľov krivdy do takej miery, že sa spája symbolicky s obrazom Jánošíka:

*My Slováci, Slovakia od rodu
nedajme sa Nemcom bitť,
Jánošík nás do hôr volá,
ide Nemcov zahubiť.¹²*

¹⁰ Pieseň bola publikovaná v Hlase ľudu, orgáne KSS 1. novembra 1943. V apríli 1944, keď časopis slovenského protifašistického frontu na Slovensku vo svojom druhom čísle vyzval svojich čitateľov, aby posielali do ankety usporiadanej redakciou piesne na revolučné námety, ktoré sa v ich prostredí spievajú, alebo ktoré sami zložili, prišla do redakcie ako prvá táto istá pieseň:

*Skalnou stepou divočinou,
uháňa vpred ako laň
s puškou v ruke s ohňom v srdeci
rozsieva smrť partizán.*

*Fašistické hordy sa vrhajú
pred nimi sa každý chráň,
do hôr v boj sa proletári,
staň sa každý partizán.*

*My Slováci, Slovakia od rodu
nedajme sa Nemcom bitť,
Jánošík nás do hôr volá
ide Nemcov zahubiť.*

*Nebude nad nami vládnutť
v budúcnosti žiadnen pán,
slobodu vo všetkých zemiach
vybojuje partizán.*

¹¹ Partizánska pieseň publikovaná v časopise Útok, roč. 1, č. 8, z 9. septembra 1944:

*Na úbočiach i po horách
všade vidieť beleť sa stan
a pred každým s puškou v ruke
hrdo stojí partizán.*

*Slovák, Čech, Rus, Srb i Francúz
boj ich zvolal zo všetkých strán
v bratské šiky za slobodu
s hrdým menom partizán.*

*Neprenerie darmo slova
v revolúcii partizán
proti nacistickým vrahom
jasnou rečou je len zbraň.*

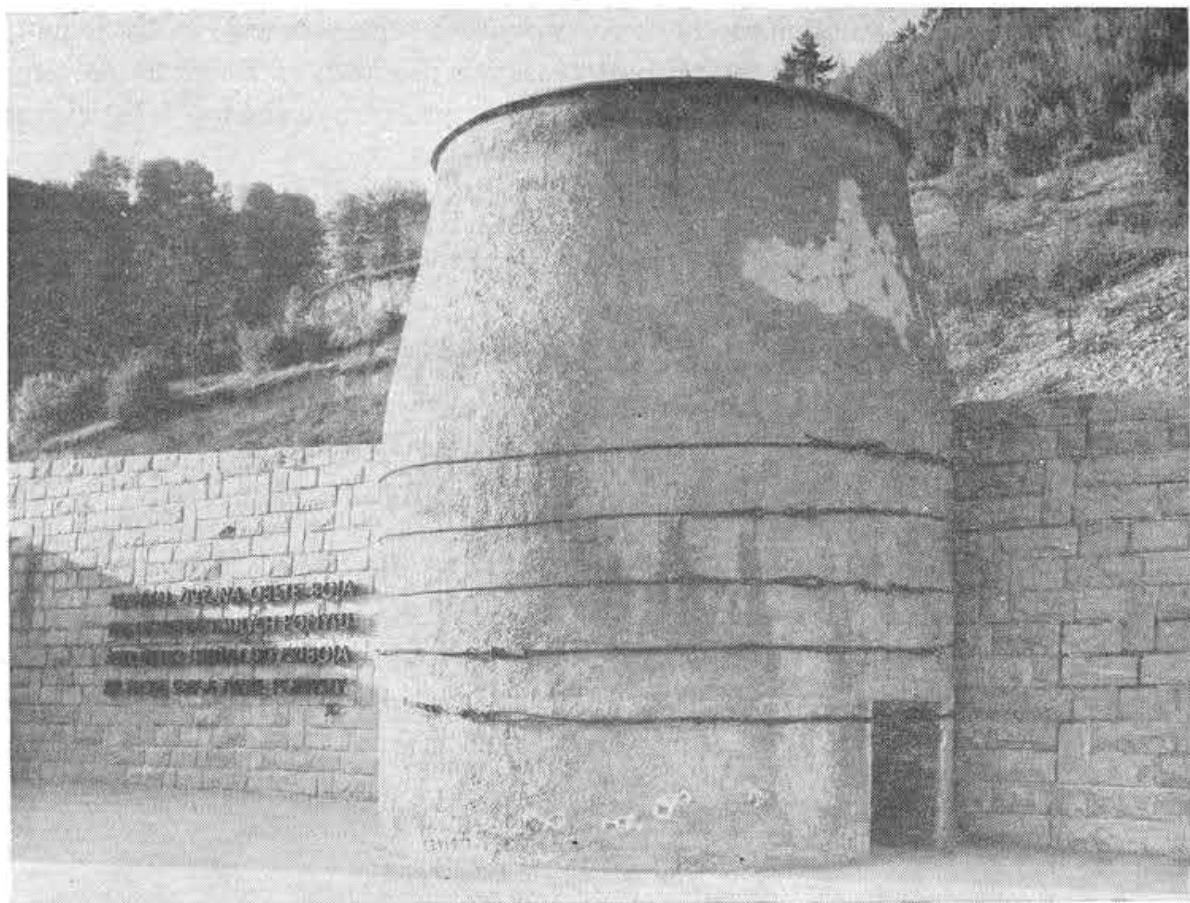
*Vyšiel už z hôr, pádi do miest
zbavil nás ľud od okov rán
az za hranice Slovenska
ženie Nemcov partizán.*

*Zrak sa blyskne, päť sa zviera
pod ňou zaskučí SS-man
v jeho vlastnom krígs-brlohu
znivočí ho partizán.*

*Všetku silu, šťastie, život
revolúcia dá nám,
pracujúcim všetkých krajín
príkladom je partizán.*

V Archíve Múzea SNP v Banskej Bystrici v časti 82/1960 je leták s touto piesňou, na ktorom má pieseň o jednu strofu viac:

¹² Pozri poznámku č. 10.

Obr. 2. Nemecká, vápenka, v ktorej upálili v januári 1945 nepriatelia do tisíc ľudí. Foto L. Borodáč, SUPSOP, 1960.

Chrabrosť a hrdinstvo partizána sa kladie za vzor proletárom všetkých krajín:

*Bije Nemcov tvrdo, smele,
nebojí sa žiadnych rán,
proletárom všetkých krajín
prikladom budť partizán.¹³*

*Všetku silu, štastie, život
revolúcia dá nám,
pracujúcim všetkých krajín
prikladom je partizán.¹⁴*

*Neustúpi nikdy z boja,
aj keď ostane len sám,
do poslednej kvapky krvi
bojuje vždy partizán.¹⁵*

*Neprerečie darmo slova
v revolúcii partizán,
proti nacistickým vrahom
jasnou rečou je len zbraň.¹⁶*

¹³ Pieseň z časopisu Hlas národa, roč. 2, č. 11, z 9. septembra 1944:

*Skalných stepí a pustatín
tmavých lesov a hôr páň
s puškou v ruke s ohňom v srdeci
uháňa vpred partizán.*

*Od Karpát s vetrom o závod
ako kŕidle hladných vrán
zbiehajú sa gardy biele
rozháňa ich partizán.*

*Bije Nemcov tvrdo, smele,
nebojí sa žiadnych rán
proletárom všetkých krajín
prikladom budť partizán.*

*Neustúpi nikdy z boja
aj keď ostane len sám
do poslednej kvapky krvi
bojuje vždy partizán.*

¹⁴ Pozri pozn. 11.

¹⁵ Pozri pozn. 13.

¹⁶ Pozri pozn. 11.

Jedným z najpoužívanejších motívov vo variantoch tejto piesne je motív jednoty a bratstva slovanských národov. V partizánskych piesňach sa hodnotí spoločný, bratský boj príslušníkov slovanských národov proti spoločnému fašistickému nepriateľovi:

*Ako bratia naši na Balkáne,
v Ukrajine rudá zbraň,
tak od Tatier až k Dunaju
bojuje už partizán.¹⁷*

Konkrétnejšie je vyjadrené bojové bratstvo národov v tomto štvorversí:

*Slovák, Čech, Rus, Srb i Francúz,
boj ich zvolal zo všetkých strán
v bratské Šíky za slobodu,
s hrdým menom partizán.¹⁸*

Lud básnický podmanivo kreslí svoju predstavu o sile a poslaní partizánskeho hnutia:

*Na úbočiach i po horách
všade vidieť belief sa stan
a pred každým s puškou v ruke
hrdo stojí partizán.¹⁹*

*Vyšiel už z hôr, mieri do miest,
zbaviť nás lud od okov rán,
až za hranice Slovenska
ženie Nemcov partizán.¹⁹*

*Zrak sa blyskne, päť sa zviera
pod ňou zaskučí SS-man,
v jeho vlastnom krígs-brlohu
znivočí ho partizán.²⁰*

Ojedinelým, a teda o to vzácnejším doteraz jediný známy na Slovensku zapisaný český variant, ktorý je však veľmi podobný slovenským zneniam:

*Hor a stepi divočinou
unaven a roztrhán
s puškou v ruce, s ohňom v srdeci
uháni vpred partizán.*

*Skalnou stepou, divočinou
uhána vpred ako laň
s puškou v ruke s ohňom v srdeci
rozsieva smrť partizán.*

Záver českého textu pri porovnaní s iným slovenským variantom svedčí o tesnej príbuznosti:

*Všechna síla, štěstí, život
revoluci byl mu dán
proletářum všeho světa
příkladem je partizán²¹*

*Všetku silu, šťastie, život
revolúcia dá nám
pracujúcim všetkých krajín
prikladom je partizán.*

Doteraz sme hovorili o variantoch príbuzných tematicky so sovietskou predlohou. V ďalšej časti práce by sme chceli upozorniť na dve samostatné textové skladby, komponované na predchádzajúcu melódiu. Prvá z nich pochádza zo Zvolena od Z. Gabriela a bola publikovaná v povstaleckom časopise Hlas národa, roč. II, číslo 9 zo 7. septembra 1944. Je drsná, nevybrúsená, upúta však svojou dynamickou epičnosťou:

¹⁷ Pozri pozn. 10.

¹⁸ Pozri pozn. 11.

¹⁹ C. Gáll, c. d., 41.

²⁰ Pozri pozn. 11.

²¹ Český text pochádza z Podkoníc. Venoval ho občan Ján Drobný (podpis zle čitateľný) Archívumu Múzea SNP v B. Bystrici 398/1959.

*V tichých horách pod Tatrami,
v horskom kraji Pohronia,
ozývajú sa tam hlasy
nikto nevie však odkiaľ.*

*Nikto nevie, nik netuší
čo sa deje na holiach
sú tam chlapci zo Slovenska
pripravujú svoju zbraň.*

*Jedného dňa včasne zrána
padla rana v tábore,
už sa chlapci z holí valia
nastupujú do boja.*

*Padla rana, padla druhá,
kry tečie potokami
Slovensko už prebudili
nazvaní partizáni.*

*Oni prišli sem zďaleka
za nás národ bojovať.
Európa sa nová rodí,
Slavianstvo v nej zvíťazi.*

*Hej, otčina, vlast ty moja
váž si synov národa
váž si synov partizánov
a ruských kamarátov.*

Druhou veľmi podmanivou skladbou je pieseň, ktorej text zložil telgártsky rodnák, Ondrej Laurinc, vtedy 17 ročný partizán. Pieseň vznikla bezprostredne po vypálení Telgártu, keď sa z miest, kde stála hrdinská dedina, ešte valil dym na celú dolinu. Tažký, hustý dym nad spáleniskom, mŕtvi, odvlečení, ženy s deťmi bez domovov a zima predo dvermi, to všetko viedlo mladého O. Laurinca, aby v piesni vyjadril, čo videl a prežíval.

*Tichá noc je, rosa padá
do doliny za Hoľou,
mesiac vyšiel zpoza mrakov
osvetil partizánov.*

*Stoja, stoja partizáni,
v rukách držia automat
pozerajú bystrým okom,
pozerajú na Telgart.*

*Nad Telgartom dym sa valí,
v plameni je dedina
už je dymom zatiahnutá
horehronská dolina.*

*Stoja, stoja partizáni,
oči horia po pomste
a germánski podpaľači
utekajú po ceste.*

*Hurá preč na nepriateľa,
hurá, vpred sa na Nemca,
hurá, vpred sa na fašistov,
hurá, vpred na Germáncu!*

*Zaspievali samopalys
buboňovali granáty,
dovečera celý chotár
Nemcami bol posiaty.*

Pieseň, ktorú už publikoval Cyril Gáll²² a citoval A. Melicherčík, uvádzame preto, lebo chceme ukázať ako pieseň zložená amatérom-autorom, keď sa dostane do vedomia kolektívu a stane sa v kolektíve obľúbenou, nadobudne časom charakter kolektívnej piesne, získava množstvo variantov a autorstvo sa časom zanedbáva. Už dnes po dvadsiatich rokoch sme zapísali v januári 1964 vo Vernári, dedine susediacej s Telgártom (dnes Švermovom), takto lokalizovaný text tejto piesne, o ktorej sice speváčky vedeli, že pochádza zo Švermova, ale už nevedeli, kto ju zložil:

*Nad Vernárom dym sa valí
v plameni je dedina,
už je celá začadená
tá vernárska dolina.*

²² C. Gáll, c. d., 16–17.

Obr. 3. Osrblie, ktorého občania skrývali muníciu a zásobovali ňou partizánov. Foto L. Bo-rodáč, SUPSOSP, 1960.

Po tomto úvode opúšťajú vo Vernári Laurincov text a spievajú štvorveršie, ktoré je hľadom najznámejším textovým variantom tejto piesne (*Po úbočiach i po horách*).

Našou snahou bolo v prvej časti tohto článku upozorniť na zaujímavý fakt v partizánskom folklóre Slovanov. Na pomerne malom území Slovenska pri pomerne málopočetnej piesňovej tvorbe partizánskeho charakteru bolo hneď na začiatku systematického výskumu zapísaných jedenásť variantov textu jednej piesne. Svedčí to jednak o rozšírenosti a iste i obľúbenosti sovietskej piesne, ale aj o zmobilizovaní tvorivých schopností ľudu v dobe pre národ takej pohnutej. Tak po mnohý raz v histórii nášho národa ľud piesňou veľmi citlivou zareagoval na udalosti, ktoré prebiehali okolo neho a dotýkali sa veľmi cítelne jeho života a veštili krajsiu budúnosť.

* * *

Na tomto mieste by sme chceli upozorniť na doteraz nepublikované nové zápisu partizánskych piesní, ktoré vznikli v období Povstania, krátko po oslobodení našej vlasti, ale aj v nedávnej minulosti pred pár rokmi.

V Liptovskej Revúcej sa zrodila pieseň o krátkej návšteve partizána. Prišiel

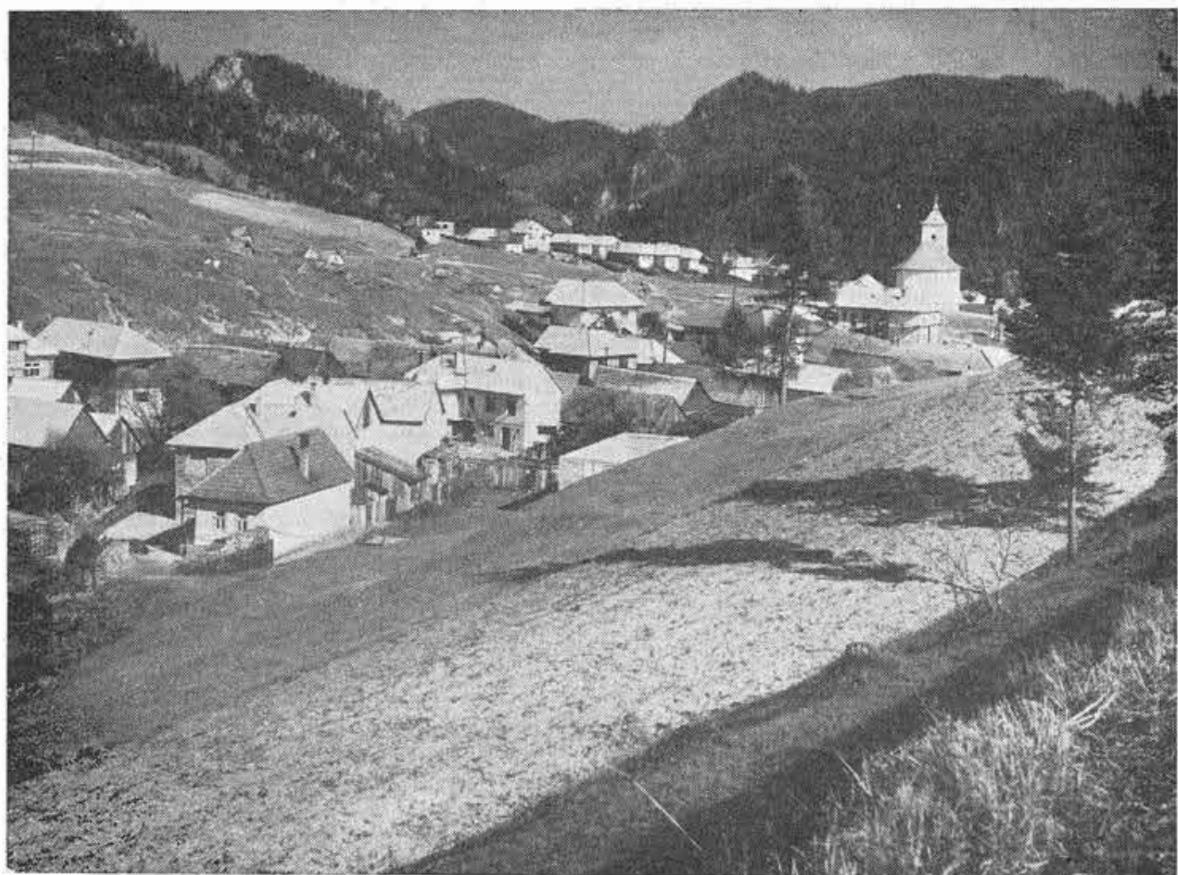
z lesa len na chvíľu pozrieť si matku a zas musí odísť. Veľa vnútorného žiaľu zaznieva z veršov, ktorými sa lúči s matkou. Melódia a rázny pochodový rytmus piesne akoby na pozadí dokreslovali nevyhnutnú povinnosť volajúcu syna do hory. Pieseň je situovaná miestne, do Revúcej, liptovskej obce, nad ktorou zo strmých zalesnených stráni vyčnievajú vetrom ošľahané biele skaliská:

Tempo di marcia ♩ = 120

Od kame-ña cesta dl - há odtiaľ sa partizán
 odtiaľ sa partizán do domu poze - rá odtiaľ sa partizán
 odtiaľ sa partizán do domu poze - rá

*Od kameňa
 cesta dlhá
 odtiaľ sa partizán
 do domu pozera.*

*A ked išiel domov
 klopal na okienko
 otvorte mi dvierka
 má drahá mamičko.*

Obr. 4. Obyvatelia Vernára pomáhali partizánskej brigáde Gottwald. Foto L. Borodáč, SUPSOP, 1963.

*Jeho mamička
dvere otvorí
zakričí boľastne
ach, synku môj drahý.*

*Zbohom mamička
ja už musím istť
aby ma Germáni
tu doma nenašli.*

Záverečná strofa akoby bola vznikla neskôr. Celá pieseň sa spieva v prítomnom čase, záverečná strofa v minulom čase.

*Les nám bol hotel
a sneh perina
každý jeden partizán
si na to spomína.²³*

Druhá pieseň svojím charakterom patrí k mobilizačným agitujúcim piesňam typu *Po dolinách i po horách*. Pochodový rytmus a melódia pripomínajúca vojenskú fanfárovú trúbku dodávajú piesni neobyčajne bojový ráz. Pieseň symbolicky vykresluje ducha Povstania. Celý národ odchádza od strojov, odkladá kosy. Chlap vedľa chlapa ide vyhnáť nepriateľa. Keď vyženú nepriateľa, vrátia sa opäť k svojej práci. Viera v lepšiu budúenosť, ktorej zárukou je symbolická postava partizána, zaznieva presvedčivo z poslednej strofy piesne:

Tempo di marcia ♩ = 126

Tam pod ho - rou tam ženci žnú a hore cez horu cez horu ze-
le - nú chlapci i du

*Tam pod horou, tam ženci žnú,
a hore cez horu,
cez horu zelenú,
chlapci idú.*

*Podte s nami Nemca vyhnat,
ked to urobíme,
potom sa vrátime,
orať a siať.*

*Idú to tam partizáni,
Slováci, junáci,
čo ste nie babráci
podte s nami!*

*Chceme tu byť len my páni
k tomu nám pomôžu,
ked Nemca premôžu
partizáni.²⁴*

Pri pozornejšom sledovaní charakteru piesňovej tvorby z obdobia boja protifašizmu nemôžeme si v nej nevšimnúť analogickú ozvenu folklórnej tvorby z obdobia protitureckých bojov. V novej tvorbe môžeme sledovať vytváranie schémy charakterových vlastností partizána — nebojácného, šikovného, niekedy prefíkaného bojovníka, ktorý týmito svojimi vlastnosťami prevyšuje nepriateľa — na jednej strane bezcitne surového, na druhej strane naivného. Takáto analógia sa najvýraznejšie prejavuje v prozaických spomienkových rozprávaniach.²⁵

²³ Spievala Helena Broďanyová, nar. 1923, Liptovská Revúca. Zapísal Svetozár Švehlák, 1964.

²⁴ Archív Múzea SNP, Banská Bystrica.

²⁵ A. Melicherčík, c. d., 381, ukážka 8, 383, ukážka 14, 384, ukážka 17, 385, ukážka 20, 387, ukážka 22.

V piesňovej tvorbe táto podoba s protitureckými skladbami je veľmi výrazne postihnutieľná v baladickej piesni z Čierneho Balogu, ktorej prvú strofu už publikoval C. Gáll²⁶ a citoval vo svojej štúdii A. Melicherčík²⁷ a ktorú sa nám podarilo zapísť v januári 1964 v úplnejšej podobe. Melodika tejto piesne približuje nás ešte bližšie k rovine baladických protitureckých skladieb:

Larghetto ♩ = 60

Po krátkych dňoch slobo - dienky zima nastá - va - ta,
prišli Nemci na Slovensko prišli Nemci na Slovensko
Slovač zapla - kala.

*Po krátkych dňoch slobodienky zima nastávala.
Prišli Nemci na Slovensko,
Prišli Nemci na Slovensko,
Slovač zaplakala.*

Rabovali a zbíjali národ pozháňali

*a potom ho jak dobytok
a potom ho jak dobytok
v Ríšu odvážali.*

*Odvážali ľud slovenský
pod automatami
strieľali a vyhŕážali
lúčit sa nedali.²⁸*

Druhá časť piesne je už celkom baladickou ľudovou piesňou, ktorá umelecky veľmi účinne konkretizuje epický úvod. Žiaľ, po štvrtej strofe nasledujúci text piesne si autorka-informátorka už nepamätaла. Pieseň sa končí sľubom pomstít padlých, pre partizánsku poéziu Slovanov takým typickým:²⁹

<i>Jedna mamka svojho synka tažko vychovala, aby z neho na starie dni aby z neho na starie dni potešenie mala.</i>	<i>ruka v ruke s partizánmi ruka v ruke s partizánmi pobije vrahov.</i>
<i>Neplač otec, neplač mamka za svojím synáčkom,</i>	<i>Hor sa chlapci, hor sa do hôr pomstíť našich bratov ruka v ruke s partizánmi pobijeme katov.</i>

Pred niekoľkými rokmi pri spomienkach na zážitky v československom armádnom sbore v SSSR a najmä na boje o Duklu vytvoril Ondrej Nôžka z očovskej osady Obchoditej jednu z najpoetickejších skladieb, nadväzujúc na tradičné vojenské a zbojnícke baladické piesne. Jeho pieseň o Dukelskom priesmyku

²⁶ C. Gáll, e. d., 30.

²⁷ A. Melicherčík, e. d., 375.

²⁸ Z nahrávky učiteľa V. Svantnera, zapísal Alexander Móži, 1964.

²⁹ O rozvíjaní tohto motívov v partizánskej poetickej tvorbe Slovanov pozri citovanú stať V. E. Guseva.

začína sa takmer citáciou tradičnej historickej piesne *Za Stefana kráľa*. Záver piesne je opäť veľmi účinne prevzatým a zaktualizovaným motívom volania na kamarátov a odkazom umierajúceho rodičom, charakteristickým pre zbojnícke a vojenské ľudové balady. Melodicky je pieseň variantom tradičnej verbunkovej skladby.

Moderato ♩ = 88

V Dukeľskom priesmyku veľká bitka stála v Dukeľskom prie-
smyku veľká bitka stála slnko sa zatmilo krú sa vylie-
va-la slnko sa zatmilo krú sa vy - lie - va - la

*V Dukeľskom priesmyku
veľká bitka stála,
slnko sa zatmilo,
krv sa vylievala.*

*Ked' svoj život skladal
a ešte zavolal:
„Kamaráti moji,
už som odbojoval!“*

*Ktože po tej krve
samý prvý kráčal,
ten ruský brigádnik,
ked' svoj život skladal.*

*Povedzte, povedzte
mojemu otcovi,
že mu ja tu ležím
kraj slovenskej zemí!“³⁰*

Pieseň zapísaná vo Vernári je v porovnaní s predchádzajúcou skladbou úplne odlišného typu. Je to pieseň žartovného charakteru a svojou melodikou pripomína ukrajinskú piesňovú tvorbu. Z piesne sa v tradičnom repertoári zachoval, žiaľ, už iba fragment:

Animato ♩ = 114

A na no - re Rusi bunker majú A na hore
Rusi bunker majú bunker majú streľajú na barišne
volajú bunker maju streľajú na ba - ri - šne vola - jú

³⁰ Pieseň zložil a spieval Ondrej Nôžka, nar. 1914, Očová, osada Obchoditá, č. d. 778. Pieseň zapísal prom. hist. Stanislav Dúžek, marec 1964.

Bojová pochodová pieseň revolučného proletariátu rezonuje v prostredí partizánskych jednotiek, v boji ktorých vidí násť ľud záruku lepšej budúcnosti po skončení vojny:

Allegro ♩ = 138

Slováci sme od rodu slovenského pôvodu farári nám
vydo - bili takú slobo - du hor'sa z fábrík, majerov len sa
húfne na pánov nech tá pliaga kade - jaká nedrie Slová - kov.

*Slováci sme od rodu
slovenského pôvodu
farári nám vydobili
takú slobodu.*

*Ked' do boja pôjdeme
rudý prápor zaveje
práva ľudu chudobnému
vybojujeme.*

*Hor' sa z fabrík, majerov,
len sa húfne na pánov,
nech tá pliaga kadejaká
nedrie Slovákov.*

*Hor' sa z fabrík, majerov,
len sa húfne na pánov
nech tá pliaga kadejaká
nedrie Slovákov.³²*

V prostredí slovenských partizánov zazneli s novou silou staré revolučné piesne. Okrem známej piesne *Veje vietor do červenej zástavy*³³ našla svoj ohlas aj táto revolučná pieseň, zakončená opäť mobilizačnou výzvou:

*Spomeň si biedny človeče,
že budeš dotiaľ bedár
kým si putá sám nestrhneš
to pamätaj proletár.*

*Ked' ťa hania, ked' ťa bijú
že si ľudstvu dobre prial
zriekne sa ťa tvoj najbližší
protože si proletár.*

*Preto nepláč matko moja
že je tvoj syn proletár*

*len buď hrdá, žeš' mala syna,
ktorý za ľud život dal.*

*Za slobodu a za pravdu
prečo by život nedal
či v biede žiť, či zvíťazit
rozsúd si to proletár.*

*Už sa brieždi, bude jasno
nový život kynie nám
len tam do Rudej armády
patri každý proletár.³⁴*

Z repertoáru českých robotníckych piesní sa do partizánskeho prostredia najmä na východnom Slovensku aktívne včlenila kritická skladba, obžaloba pomerov z tridsiatych rokov. V piesni je vyslovená pálčivá otázka zodpovednosti za zradu na španielskej revolúcii:

³¹ Spievala skupina žien, Vernár; z autorovej nahrávky zapísal A. Móži, 1964.

³² Nový text zložený na melódiu gardistického pochodu. Spieval príslušník partizánskej brigády Čapajev Štefan Kubík, zapísal Svetozár Švehlák, 1964.

³³ C. Gáll, c. d., 20. A. Melicherčík, 375.

³⁴ Archívny fond Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV. Spievala A. Svitková, Čigeľ. Zapisala prom. hist. Marta Pobežalová, 1961.

Sostenuto ♩ = 76

Proč je Hitler u vlády reknete nam páni. Proč španělská milice
nedostala munice od francouzské vlády

*Proč je Hitler u vlády
reknete nám páni?
Proč španělská milice
nedostala munice
od francouzské vlády?*

*Proč jednomu veselo,
jiný svírá pěsti?
Sotva bídu uzřelo,
malé dítě zemřelo
hladem na náměstí.³⁵*

V novej sile zaznie i vojenská pieseň z prvej svetovej vojny, zakončená otriasajúcim obrazom tak smutne preslávených praktík z našej nedávnej histórie:

*Žiadne kríž kresťanský tam nedostane,
len naňho sypajú vápno hasené.
Vápno hasené, studenú vodu,
tu máte mládenci, vašu slobodu.³⁶*

Pri piesni O. Laurinca zo Švermova *Tichá noc je, rosa padá* sme ukázali, ako pieseň, ktorá rezonuje v cítení kolektívu, stane sa piesňou jeho tradičného repertoáru a autorstvo v tradícii časom zanikne. Podobne ako tátó pieseň svoju osobitnú podobu v okolitých horehronských dedinách má aj ďalšia Laurincova pieseň *Dedinka, ty moja rodná, krásna*, hymnická reminiscencia a zároveň oslavná skladba na húževnatý horehronský ľud, ktorý na spáleništi „červeného Telgártu“ vybudoval nové Švermovo. I tátó pieseň nadobúda v okolitých obciach svojráznu podobu a podrobuje sa procesu folklorizácie:

Maestoso ♩ = 84

Dedinka ty moja rodná krásna vyrá - stla si medzi hora - mi
zo všetkých strán olemovaná si krásnymi štíhlymi jadlami

*Dedinka ty moja rodná krásna,
vyrástla si medzi horami
zo všetkých strán olemovaná si
krásnymi štíhlymi jedlami.*

*Ponad hory pyšne vypína sa
kráľovná hôl, Kráľova hoľa
a od nej na štyri strany sveta
bystré vody hučia do dola.*

³⁵ Spieval Štefan Kubík, nar. 1901, príslušník partizánskej brigády Čapajev, teraz pracovník n. p. Slovnaft. Zapísal Svetozár Švehlák, 1964.

³⁶ Pozri pozn. 34.

*Dedinka čo pod hoľou je skrytá
bola baštou povstaleckých gárd
nepriateľ mi rodný dom vypálil
na popol sa obrátil Telgárt.*

*Tam kde hoľa Hronu život dala
vo venci hôr prostred zelene
vyrástla nová krásna dedinka
Svermovo v boji zocelené.³⁷*

V susednom Vernári, kde proces folklorizácie piesne pokročil najďalej, je táto pieseň už súčasťou tradičného repertoáru a pri zachovaní podoby prvej strofy spievajú ju ďalej takto:

*Dedinka ty moja rodná krásna
vyrástla si medzi horami
a tie jedle v jednom rade stoja
ako tie vernárske dievčatá.*

Z hľadiska výskumu partizánskej poetickej a piesňovej tvorby ostala doneďavna neprávom nepovšimnutá oblasť východného Slovenska. Táto oblasť je jedným z centier, kam veľmi intenzívne prenikali sovietske partizánske piesne, ktoré tvoria v repertoári spevákov-partizánov poeticky najumeleckejsiu zložku. V partizánskej brigáde Čapajev bola veľmi populárnoch pieseň, o ktorej vráví jeden z jej príslušníkov, interpret mnohých partizánskych piesní i piesní francúzskeho a gréckeho robotníckeho hnutia, Štefan Kubík, že si ju s ruskými chlapcami poskladali sami v lese.

Larghetto $\text{♩} = 60$

Galavá ty majá udalaja doľga l'budu tebja ja no-
sif a suđba ty majá rokovája doľga l' budu na svete ja žit'

*Galava ty maja udalaja,
dolgo l'budu tebja ja nosiť,
a sudba ty maja rokovája
dolgo l' budu na svete ja žiť?*

*I za čem ja na svet narodil'sja,
dľa čevo meňja rodila mat'?
Dľa tavo štob' v slovenskej skytať'sja,
partizánskuju žižeň spitať.*

*Ja umru kdeľo v debrach kolibach,
pohorónat meňja kojekak,
grob skaľoťat u stárovo tosa
partizáni meňja poňesut.*

*Iz druzej majich starich znakomich
meňja nikto nepajďot pravažať,
tolko zlaja pagoda i vjuga
búdet zlobno nad grobom ridat.³⁸*

Sovietske partizánske piesne spievané v brigáde Čapajev sú zväčša lyrického charakteru:

³⁷ Repertoárová pieseň súboru Kráľova hoľa zo Švermova. Súbor vedie učiteľ Ondrej Laurine.

³⁸ Zápisť sovietskych partizánskych piesní podávame foneticky v snahe dokumentovať čo najvernejšie interpretovo podanie. Pieseň spieval Štefan Kubík, zapísal Svetozár Švehlák, 1964.

Andantino ♩ = 69

V ší-rom po - li po li pod ra - ky - tój kde klubítsja
tam nočam tu - man ej. tam le - žit v zem - ě za -
ry - tyj tam schoronen krasnyj par - ti - zán

V šírom polí, polí pod rakytoj
kde klubitsja tam nočej tuman.
Ej, tam ležit v zemle zarytyj,
tam schoronen krasnyj partizán.

Ja sama geroja provažala
v daľnyj puť po slávnych dělach,

bojevuju šablu podavala
voronovo koňika vjela.

On upal na travu s'epnuju,
on upal zastrelenyj v boju,
ej, za soviety, za stranu radnuju
oddal žizeň gerojskuju svoju.³⁹

Comodo ♩ = 80

Dagarájet v pečurky agoń na pa - ťanach snega po li - cá a u -
nylo igrájet gar-món pro u - ťibku tvo - ju i gla-zá Tak i -
graj garmoń výjugam na zlo v bielem snegu pod Maskvoj štob usly - ša - la...

Dogarajet v pečurki agoń,
na paťane snega po licá
i unylo igrajet garmoń
pro ulíbku tvaju i glaza.

Tak igraj garmoń výjugam na zlo
v bielem snegu pod Maskvoj,

ja chačú štob uslýšala ty
kak taskujet moj golos l'juboj.

Do tebja daľeko, daľeko,
meždu nami lesá i lugá,
do tebja mne dojti neľechko,
a do smerti četire šagá...⁴⁰

* * *

Dnes by bolo predčasné, a veci skôr na škodu ako na osoh, vyslovovať k problematike partizánskej piesňovej tvorby hodnotiace stanoviská a závery. Kolektívny výskum partizánskeho folklóru, ktorý v súčasnosti ešte prebieha, prinesie iste viac svetla k objasneniu problémov súvisiacich so štúdiom, zatriedením a hodnotením umeleckej poetickej tvorby Ľudu počas Slovenského národného

³⁹ Spieval Štefan Kubík. Pieseň z brigády Čapajev. Zapisal Svetozár Svehlák, 1964.

⁴⁰ Pozri pozn. 34 a 35.

povstania. Možno predpokladať, že i v prítomnosti vznikajú a v budúcnosti budú vznikať piesne ľudových tvorcov vyjadrujúce v poeticko-hudobnej podobe zážitky z pohnutých rokov zrodu novej spoločnosti.

Už teraz, na základe materiálu, ktorý sa nám podarilo v pomerne krátkom čase zapísať, možno vidieť, že partizánska poetická tvorba, taká odlišná od klasickej tradičnej ľudovej piesne, v mnohých prípadoch pri vyslovovaní kvalitatívne nového obsahu vracia sa viac-menej zámerne k tradičnej poetike a najmä k melodickým kvalitám tradičných ľudových piesní.

Uvedeným materiálom sme chceli ukázať, že okrem sovietskych partizánskych piesní v originálnej podobe i prispôsobených špecificky slovenským podmienkam, okrem slovenských piesní vytvorených v duchu sovietskej partizánskej poézie vznikala a stále ešte vzniká na Slovensku ľudová pieseň, odrážajúca v umeleckej podobe historické skutočnosti z obdobia boja proti fašizmu za Slovenského národného povstania, a stáva sa tak sama kvalitatívne špecifickým historickým dokumentom.

Našou snahou bolo podať v tomto príspevku čo najvernejšie doteraz nám prístupné partizánske piesne. Aj keď sa nám podarilo zhromaždiť pomerne početné ukážky, uvedomujeme si, že ide len o výsledky počiatočného záujmu. Doteraz neznámou ostáva pred nami okrem iného piesňová tvorba príslušníkov iných národostí bojujúcich v Slovenskom národnom povstani, ako aj Slovákov bojujúcich proti fašizmu mimo nášho územia. V tom vidíme ďalšie z perspektívnych vedeckobádateľských úloh na tomto úseku.

RÉSUMÉ

La poésie populaire ayant pour objet la résistance nationale contre l'occupation fasciste est, de la part des ethnographes, l'objet des études toujours plus systématiques. Un motif revient toujours dans cette poésie qui chante l'espoir de la victoire finale et la volonté de résister: celui de l'unité et de la fraternité de tous les peuples slaves. Mais à côté de celui-ci, bien des chansons disent leur admiration pour les partisans français qui luttaient, dans ces combats, aux côtés des nôtres.

La mélodie du compositeur russe Oturov, qui avait pénétré dans beaucoup de pays, est devenue très populaire aussi en Slovaquie, où on a pu enregistrer jusqu'à présent 11 textes s'y appliquant. Les recherches les plus récentes nous ont permis de noter dans la vallée du Hron supérieur 4 chansons de cette espèce, inconnues jusqu'alors. Tandis que trois d'entre elles (*Od kameňa — De cette pierre, Tam pod horou — Au pied de la montagne, Po krátkych dňoch slobodienky, Les jours brèves de la liberté chérie*) font songer plutôt aux ballades populaires, la quatrième (*A na hore Rusi bunker majú — Y a un bunker russe à la montagne*) est d'un caractère plutôt enjoué.

A côté de cette poésie nouvelle, les vieilles chansons ouvrières et révolutionnaires connaissent aussi un certain renouveau. Les chansons des partisans sont maintenant devenues entièrement populaires.

L'équipe qui se propose d'étudier, sous la direction du prof. Melicherčík, systématiquement le folk-lore de la Résistance, nous révélera sûrement d'autres richesses dans ce domaine qui nous est particulièrement cher.

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Словакской Академии Наук

Год издания XII, 1964, № 3

Издаётся четыре раза в год

Издательство Словакской Академии Наук

Редакторы д-р Божена Филова и Вера Носалюва

Адрес редакции Братислава, Клеменсова 27

SLOWAKISCHE VOLSKUNDE

Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang XII, 1964, Nr. 3. Erscheint viermal im Jahre

Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Redakteure Dr. Božena Filová und Viera Nosálová

Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Slovak Academy of Sciences

Volume XII, 1964, No 3.

Published quarterly by the Slovak Academy of Sciences

Managing Editors Dr. Božena Filová and Viera Nosálová

Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

revue de l'Académie slovaque des sciences

Anné XII, 1964, No 3. Paraît quatre fois par an

Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences

Rédacteurs: dr. Božena Filová et Viera Nosálová

Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Casopis Slovenskej akadémie vied

Ročník XII, 1964, číslo 3. — Vychádza štyri razy do roka

Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka dr. Božena Filová

Výkonná redaktorka prom. hist. Viera Nosálová

Redakčná rada: doc. dr. Rudolf Bednárik, dr. Soňa Burlasová, prom. hist. Emilia Horváthová, dr. Soňa Kovačevičová, dr. Michal Markuš, prof. dr. Andrej Melicherčík, dr. Ján Mjartan, dr. Ján Podolák

Redaktorka časopisu Klára Vlošáková

Technický redaktor Ondrej Betko

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin

Jednotlivé číslo Kčs 13,50, celoročné predplatné Kčs 54,—

Výmer PIO 2385/49-III/2 — V-06*41319

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedičia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. Možno objednať aj na každej pošte alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedičia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1964